

Jernaldergårde på række

– udgravning ved den nye skole i Rindum

Marie Vang Posselt

Forud for en større udbygning af skolen i Rindum i udkanten af Ringkøbing, foretog Ringkøbing-Skjern Museum i sommeren 2009 en arkæologisk udgravning af det berørte område.¹ Til at starte med havde vi arkæologer ikke de store forventninger om at finde noget særligt spændende. Fundene fra de mange kilometer søgegrøfter, der var trukket som striber ud over området forud for udgravningen, havde vist spredte bebyggelse spor fra den ældre del af germansk jernalder (ca. 350-550 e.Kr.). Disse bar dog ikke præg af at være noget ud over det sædvanlige.

Det gik dog hurtigt op for os, at den bebyggelse, vi var ved at afdække, var noget ganske særligt og helt andet, end prøvegravningen havde stillet os i udsigt. Frem under mulden

dukkede en sjælden landsbytype: en rækkelandsby, hvor alle huse lå på én lang række orienteret tilnærmelsesvist nord-syd. Landsbyen er atypisk orienteret i forhold til samtidens øvrige bebyggelser, hvor husene typisk er orienteret øst-vest. Ved forundersøgelser lægges søgegrøfter derfor normalt nord-syd, hvilket betød at landsbyen ved Rindum lå parallelt med søgegrøfterne. Meget uheldigt havde man kun truffet på få bebyggelse spor i prøvegravningen, og landsbyens størrelse, grundrids og omfang kom derfor bag på det udgravende hold af arkæologer. Alligevel ville begejstringen ingen ende tage: Landsbyen var noget særligt i både dansk og nordeuropæisk arkæologi og kom på Kulturarvsstyrelsens top ti liste over årets udgravninger i 2009.

◀ Rækkelandsbyen markeret på højkantskort fra begyndelsen af 1870'erne.

Rækkelandsbyens placering i forhold til den eksisterende skole i Rindum. Luftfoto inden udbygningen af skolen. ▶

Oversigt over rækkelandsbyen ved Rindum. De treskibede langhuse er markerede med grå skygger. Hele det udgravede område er markeret med sandfarve. Oven for landsbyen ses et grubekompleks, hvor landsbyens beboere har hentet ler. Yderst til højre i billedet anes tre forløb med to parallelle streger. Dette er rester af vejen, der formodentligt har forbundet landsbyen med den nærliggende landsby ved Mejlby.

Landsbyen under den nye skole i Rindum

Rækkelandsbyen er afgrænset mod syd, men ikke mod nord. Det vil sige, at vi ikke ved, hvor stor landsbyen har været. På de udgravede områder har vi dog kunnet finde i alt 13 gårde, hvoraf de syv er fuldt afdækkede. Disse 13 gårde lå på en lige linje og var kun adskilt fra hinanden af et hegn. Gårdene var i store træk opbygget på samme måde. Gårdsarealerne var firkantede, og de treskibede hovedbygninger udgjorde den østlige langsides af gårdsarealet, mens hegn har udgjort de øvrige tre langsider. Ofte var en eller flere mindre bygninger bygget ind i hegnene, således at også de udgjorde en del af skelmarkeringen. Portåbningerne har ligget i forlængelse af husene og førte ud til en formodet vej, der gik øst om landsbyen. Vejen har formodentligt ført hen til den

nærliggende bebyggelse ved Mejlby.² Øst for landsbyen lå også et område med store gruber, hvorfra jernalderbønderne har hentet ler til at beklæde deres husvægge og gulve med. Her lå også brønde, hvor de har kunnet hente vand.

Landsbyens beboere har ernæret sig som bønder, og intet tyder på, at de i særlig høj grad har udnyttet den nærliggende fjord. Gårdene og de treskibede langhuse er relativt beskedne i størrelse i forhold til andre samtidige bebyggelser, og vi har altså ikke at gøre med særligt rige bønder.

Landsbyens levetid har desuden ikke været lang. Den har været beboet gennem tre-fire generationer, vel omkring 100 år eller lidt mere. Årsagen til, at landsbyen blev forladt, er ukendt, og der ser for eksempel ikke ud til at have været faldende indbyggertal inden.

Det nordligste treskibede langhus under indmåling med GPS. Anlæggene, der udgør huset, er markeret med hvide sedler. Huset ligger på tværs i billedet. To jordbunker ligger inde på gårdspladsen, hvor der også på et tidspunkt anlægges en brønd, der ses som en mørkt, rund plet.

En stramt kontrolleret landsby

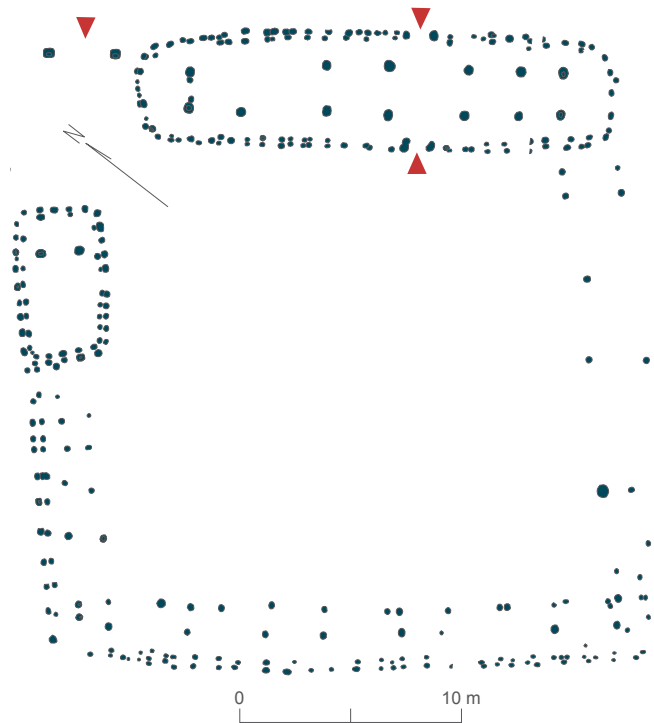
Gårdenes dimensioner var usædvanligt ens: 27 x 27 meter. Dette, sammen med de meget ens layout, som beskrevet ovenfor, og det faktum, at landsbyen er opbygget som en velorganiseret rækkelandsby, gør den til noget særligt i dansk arkæologi.³ Landsbyen fremstår særdeles organiseret og kontrolleret, fra start til slut. Udlægningen af landsbyen må således have været defineret fra starten, og når landsbyen er blevet udbygget med en ny gård, har det ikke været tilladt at afvige fra disse forudbestemte standardelementer, som for eksempel dimensioner og grundrids af gården.

At gårdene er lige store vidner om, at de har været økonomisk ligestillede og har haft lige adgang til landsbyens jorder og fællesarealer samt andre ressourcer. Dette kendes også fra middelalderen, hvor gårdens størrelse kunne ses som et mål for husholdets andel i fællesarealer og for deres rettigheder og forpligtigelser inden for landsbyen.

Landmålere i jernalderen?

Det er uvist, hvordan denne inddeling af jorden i lige store parceller på en lige linje er foregået rent praktisk. Fra det romerske rige kender vi *gromaen*, et uundværligt instrument for de romerske landmålere og ingeniører, når de skulle udstikke rette vinkler eller lige linjer til fx udstykning af jord og husparceller, til afsætning af vejforløb, grøftsystemer mm.

I Rindum har man dog ikke haft så sofistikeret landmålingsudstyr til rådighed. Mens de seks nordligste gårde ligger på en lige linje og alle har tilnærmelsesvist retvinklede hjørner, slår linjen herefter et mindre knæk, og gårdene bliver

Grundridset af en standardgård i Rindum. Alle elementer (treskibet langhus, økonomibygning, overdækket hegn og indgangsport) kendes fra alle landsbyens gårde, men med variationer fra gård til gård.

mere rombeformede i deres grundrids. I Rindum har man formodentligt brugt visuel udlægning af den gennemgående landsbylinje, for eksempel ved hjælp af stokke. Inddelingen i lige store parceller er formodentligt sket ved hjælp af enten afskridtning eller reb med knuder. Knækket på landsbyens linje skal dog ikke nødvendigvis tolkes som en fejl i udstykningen, men kan også være et udtryk for to overordnede byggefaser i landsbyens udvikling.

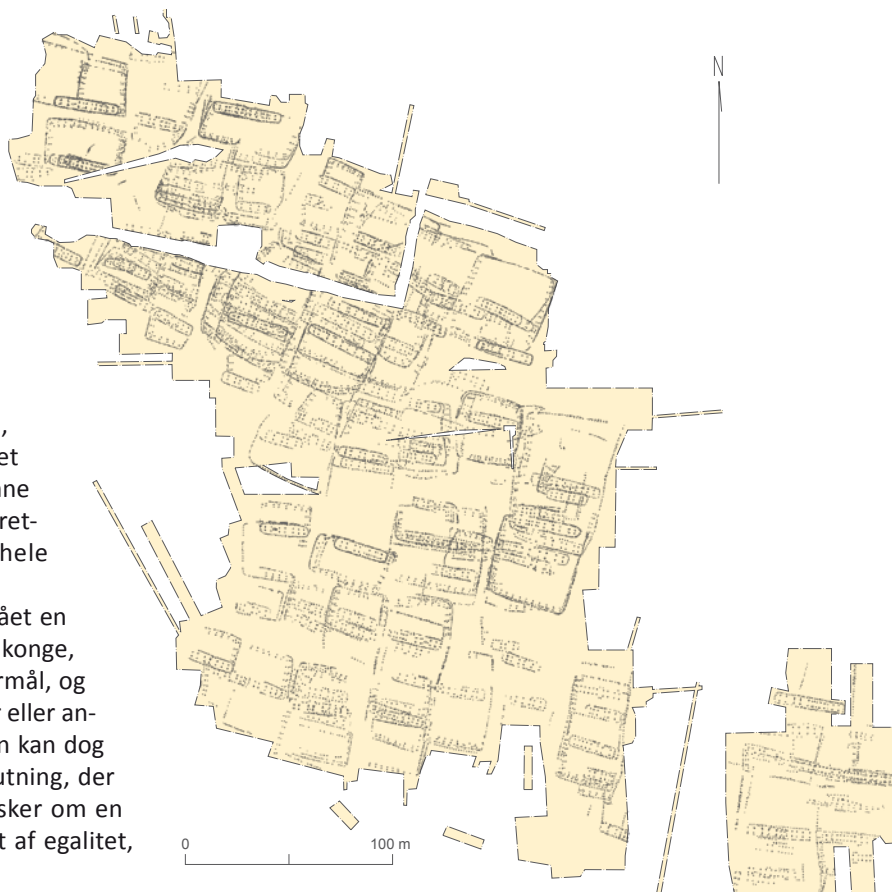
Anarki eller diktatur?

Landsbyens særlige grundrids giver grund til overvejelser over dens organisatoriske baggrund og årsagen til dens opståen. Som nævnt vidner de mange gennemgående og veloverholdte retningslinjer om en særlig høj grad af kontrol af landsbyen og dens udvikling fra start til slut. Dens opståen må antages at udtrykke en meget bevidst strategi for landsbyens funktion og organisation, der blev udtænkt allerede inden, opførelsen af landsbyen blev påbegyndt. Det store spørgsmål er så, hvem der står bag denne strategi, og hvilken instans der har sikret, at retningslinjerne er blevet overholdt gennem hele landsbyens levetid.

Det ligger lige for at tænke, at der har stået en magtfuld person bag, en lokal høvding eller konge, der har anlagt landsbyen med et bestemt formål, og som har indkrævet afgifter i form af fødevarer eller andre produkter fra landsbyen. Rækkelandsbyen kan dog også være udtryk for en mere kollektiv beslutning, der udtrykker en større gruppe menneskers ønsker om en landsby- og samfundsstruktur, der er præget af egalitet, fællesskab og ensartethed.

Under den arkæologiske udgravning blev jernalderbønderne da også spøgefuldt omtalt så forskelligt som undersåtterne, kommunisterne, og hippierne, og hele landsbyen

som en forgænger for det moderne parcelhuskvarter. Om den egentlige årsag bag landsbyens opståen er der dog intet sikkert at udlede. Der er mange komplicerede fundforhold og teorier om samfundsstrukturen i den pågældende periode, både på lokalt og på nationalt niveau, der bør tages i betragtning, før man kan begynde at udlede noget om baggrunden for landsbyen.

Nørre Snede. 15 generationers gårde 200-600 e.Kr. Udgravet 1980-87. Den samlede oversigt over alle bygninger fra landsbyen. Sammenhold med planen over Rindum og bemærk de meget forskellige landsbygrundrids.

Rækkellandsbyen og den øvrige, samtidige bebyggelse

Selvom det er usikkert, hvem der kontrollerede landsbyen og dens udvikling, er det dog sikkert, at den i høj grad blev kontrolleret, hvilket i sig selv siger noget om samfundsstrukturen i den ældre germanske jernalder. Størstedelen af de samtidige landsbyer giver et langt mere dynamisk og levende udtryk, som for eksempel den samtidige landsby ved Nørre Snede.⁴ En af de helt store diskussioner indenfor arkæologien har siden 1960'erne været, i hvor høj grad jernalderlandsbyerne har været underlagt overordnede retningslinjer for, hvor, hvornår og under hvilke omstændigheder, man måtte anlægge en ny gård. Dermed også, hvor kontrollerede landsbyerne har været. Hertil bidrager den velorganiserede rækkellandsby ved Rindum med væsentligt diskussionsmateriale. Især er dens placering nær den omfattende samtidige bebyggelse ved Mejlby interessant, idet de to bebyggelser udtrykker to vidt forskellige måder at organisere sig i et landsbyfællesskab på, selvom de kun ligger få hundreder meter fra hinanden.

Udbredelseskort over rækkellandsbyer med lighedspunkter til Rindum Ny Skole.

Rækkellandsbyerne

Rindum-landsbyen er dog ikke den eneste af sin slags. I løbet af de seneste år er der udgravet dele af få andre landsbyer med mange lighedspunkter. Udbredelseskortet viser disse fem lokaliteter, hvoraf kun Præstestien har været kendt før 2005. Der er naturligvis forskelle mellem de fem lokaliteter, og ikke alle er lige så stramt kontrollerede som landsbyen ved Rindum. Ikke desto mindre ser man tydeligt, at en ny landsbytype er dukket op i det arkæologiske materiale, og at denne har væsentlig betydning for vores syn på og opfattelse af jernalderssamfundet.

Ser man bort fra Præstestien, er Rindum endnu den, der er afdækket og udgravet i størst omfang, og er derfor den landsby, hvis udvikling vi har det største kendskab til. Eleverne på den nye skole i Rindum kan derfor prale af, at deres skole ligger oven på en 1600 år gammel rækkellandsby, der har kastet helt nyt lys over vores opfattelse af bebyggelsen og samfundet i jernalderen.

Marie Vang Posselt kan kontaktes på mp@levendehistorie.dk

Noter

1. Udgravningen har museets J.nr. RSM 10.013 Rindum Ny Skole. Cand.mag. Kaj F. Rasmussen var daglig leder i udgravningens første halvdel. Mag.art. Torben Egeberg var ansvarlig udgravningsleder og desuden daglig leder i udgravningens sidste halvdel. Desuden deltog stud.mag. Hemming Zaramella Hansen, Marie Vang Posselt og Tue Egeberg i udgravningen.
2. Torben Egeberg: Årets arkæologi. *opdatering* 2010, s. 52.
3. Jørgen Jensen: *Danmarks Oldtid. Ældre Jernalder 500 f.Kr.-400 e.Kr.* København 2003. Se især afsnittet Et landsbysamfund i forvandling s. 391-402.
4. Torben Egeberg: Die eisenzeitliche Ziedlung bei Nørre Snede, Mitteljütland. Vorläufiger Bericht. *Acta Archaeologica* 58, 1987, s. 171-199.